

ה א ק ד מ י ה ל ל ש ו ן ה ע ב ר י ת

לְשׁוֹנֵנוּ

כתב־עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

כרך שמונים, חוברת רביעית
אלול התשע"ח

ירושלים התשע"ח

תוכן העניינים

	מאמרים
	זהר עמר ותמר רוזמרינ-זאב
	ברבורים ותוכיים: שמות מוטעים שהתקבעו בעברית
365	בת ימינו
	שמחה גרשון בורר
	בא לתקן ונמצא מקלקל: תיקונים לקויים בהגהות
385	שבכתב יד קאופמן למשנה
	אדם בן-נון
	משנת עוזירי: כתב יד של המשנה בניקוד מסורת
393	מרכז תימן
	נוגה אילני
	התניות מורפולוגיות לחזרה על מילת היחס לפני
427	חלקי משפט חוזרים
	רות שטרן
	"השמועה הטובה ההגיעה": תווית היידוע הפותחת
456	פסוקית זיקה נוטה בעבר
	מן העבודה במילון ההיסטורי
	אלכסיי (אליהו) יודיצקי
	ונורית שובל-דודאי
493	לפתרון התיבות "אבהטס" ו"אמבטיס"
	אמיר געש
	עוד על המונח פועל בתשובות דונש בן לברט על
497	מנחם בן סרוק
	ביקורות
	נחם אילן
505	אוצר של עיונים ותובנות
	יהודית הנשקה
	לשונם ותרבותם של יהודי המגרב: מחקר מרובה
516	פנים
	אהרן ממזן
	מילון המרכיב העברי בחפית'יה מאת יעקב
522	בן-טולילה
	ספרים שנתקבלו במערכת
536	
	תקצירים באנגלית

כתובות המחברים המשתתפים בחוברת זו:

פרופ' זהר עמר, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
amarzoh@gmail.com

תמר רוזמרין-זאב, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן
tamarozmarin@gmail.com • 5290002

שמחה גרשון בורר, האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401
sgbmzm@gmail.com

ד"ר אדם בן-נון, רח' הרב קוק 5, בני ברק 5140502 • adam.bin100@gmail.com
ד"ר נוגה אילני, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
Noga.Ilani@biu.ac.il

רות שטרן, האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401
ruth.glatzer@mail.huji.ac.il

ד"ר אלכסיי (אליהו) יודיצקי, האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים
yudickya@hebrew-academy.org.il • 9190401

ד"ר נורית שובל-דודאי, האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401
nuritshoval@hebrew-academy.org.il

ד"ר אמיר געש, האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401
amir.gaash@mail.huji.ac.il

פרופ' נחם אילן, ראש בית הספר ליהדות, הקריה האקדמית אונו – קמפוס ירושלים, רח' אגודת
ספורט הפועל 2, ירושלים 9695102 • nahem.ilan@gmail.com

פרופ' יהודית הנשקה, החוג ללשון העברית, אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה 3498838
henshke@gmail.com

פרופ' אהרן ממן, החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים
aharon.maman@mail.huji.ac.il • 9190501

בא לתקן ונמצא מקלקל: תיקונים לקויים בהגהות שבכתב יד קאופמן למשנה

כתב יד קאופמן: תיאור כתב היד, הסופר והמגיהים

כתב היד של המשנה המכונה "כתב יד קאופמן" (בודפשט A50) כבר קנה לו שם בקרב החוקרים והלומדים שהוא כתב היד הטוב ביותר של המשנה¹ "בזה שהוא שומר על הנוסחאות המקוריות יותר טוב מאשר כל כתב יד אחר, וכן על הלשון ועל הכתיב של המסורת הארץ-ישראלית".² וכבר צוין במחקרים רבים כי רובו של כתב יד זה משתי ידיים עיקריות: הסופר שכתב את כתב היד, והנקדן שניקד את כתב היד. הנקדן גם הגיה ותיקן את נוסח הסופר במקומות רבים, והוא המגיה הראשון והעיקרי של כתב היד.³ מוסכם על החוקרים שבדרך כלל כאשר נוסח הסופר ונוסח הנקדן עומדים זה לצד זה, נוסח הסופר משקף מסורת קדומה יותר מנוסח הנקדן.⁴ פרט לנקדן מגיהים מאוחרים נוספים הגיהו ותיקנו את כתב היד במקומות שונים.⁵ ברוב המקומות ניתן לזהות מי המגיה על פי צורת הכתב שלו, ולעיתים על פי מאפיינים נוספים.⁶ מקצת תיקוני המגיהים ראויים, ומקצתם לקויים. מאמר זה עוסק בשתי דוגמאות של תיקונים לקויים, של שורשיהם ובכירור הנוסח הראוי.

* ראשיתו של מאמר זה בלומדי משנה מתוך כתב יד קאופמן, והוא המשיך להתגבש במהלך עבודתי בהתקנה לדפוס של "המשנה לפי כתב יד קאופמן" באקדמיה ללשון העברית. תודתי לפרופ' משה בר-אשר על שזיכני להשתתף במפעל חשוב זה וכן למי שסייעוני בעצות כלליות וכן בפיענוח צפונותיו של כתב יד קאופמן: פרופ' יוסף ריבלין, ד"ר בנימין אליצור, ד"ר עמנואל מסטיי, ד"ר אלכסיי (אליהו) יודיצקי ומר אורי הולצמן.

כל התצלומים במאמר באדיבות ספריית האקדמיה ההונגרית למדעים: Courtesy of the Oriental Library of the Library of the Hungarian Academy of Sciences

1. בר-אשר, מבוא, עמ' ז.
2. גולדברג, עירובין, עמ' לד.
3. בר-אשר, מבוא, עמ' ח; גולדברג, אהלות, עמ' כא; גולדברג, שבת, עמ' מ.
4. בר-אשר, מחקרים, עמ' 169.
5. בר-אשר, מבוא, עמ' ח.
6. בכוונתי לעסוק בזה במאמר נפרד.

השמטה מחמת הדומות בכתב יד קאופמן

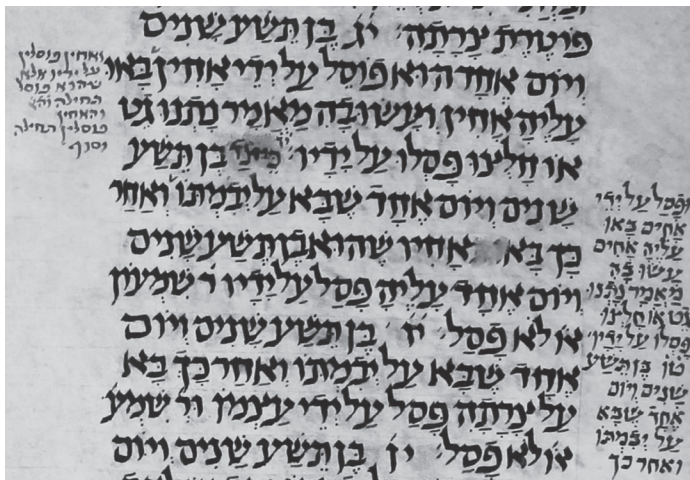
במקומות רבים בכתב היד נכשל הסופר בדילוגים מחמת הדומות. וכך כותב גולדברג:

כי"ק הוא המעולה מכל כי"י של המשנה [...] בכל זאת נמצאים בו כמה ליקויים, למרות עליונותו. הליקוי הבולט ביותר הוא הדילוגים שבו. במסכת עירובין נמצאים כמה דילוגים על ידי הדומות.⁷

המגיחים ובראשם הנקדן ניסו להשלים את הדילוגים אך לא תמיד השכילו לעמוד על שורש הטעות שיצאה מתחת ידי הסופר, וכיוון שהעמידו את ההשלמה שלא במקומה נמצאו מקלקלים דווקא. ועם זאת נעלמו מעיניהם דילוגים רבים, ומלאכת השלמתם עדיין לא נשלמה.⁸

בדוגמאות המובאות בזה הנוסח המופיע לפנינו לאחר ה"תיקון" הוא נוסח מוטעה לחלוטין – הוא אינו קיים במסורת הנוסח שממנה העתיק הסופר ואף לא במסורת הנוסח שממנה העתיק המגיה. למעשה הנוסח שלאחר התיקון אינו מייצג כל מסורת נוסח שהיא, והוא בגדר שיבוש גמור. להלן אראה כיצד אפשר להשלים את הדילוגים באופן ראוי ומדויק לאחר ניתוח טעות הסופר ומקורה. מפאת החשיבות הרבה שיש להצגה חזותית של הדברים, ניתן תחילה תצלום של כל קטע מתוך כתב היד, לאחר מכן ניתן סינופסיס, ובו הקטע המשובש שבכ"י קאופמן מוצג מול קטע לא משובש מתוך כ"י פרמה דה רוסי 138 (פרמה א). לאחר כל סינופסיס בא ביאור של הנתונים.

דוגמה א: יבמות י, ו-ז

7. גולדברג, עירובין, עמ' לד.

8. לדוגמה: בארבעת הפרקים הראשונים של מסכת בבא בתרא מצאתי ארבע פעמים שהסופר דילג מחמת הדומות, והמגיחים לא שמו לב לכך.

סינופסיס⁹

#	קאופמן בתיקון מוטעה של המגיהים בסימון מקום הדילוג המוטעה	קאופמן מתוקן כראוי בסימון מקום הדילוג המקורי	פרמה דה רוסי 138 ¹⁰
1	י'ג' בן תשע שנים ויום אחד.	י'ג' בן תשע שנים ויום אחד.	י'ג' בן תשע שנים ויום אחד.
2	הוא פוסל על ידי אחין	הוא פוסל על ידי אחין	הוא פוסל על ידי אחים
3	ב ² ואחין פוסלין על ידיו,	והאחים פוסלין על ידיו,	והאחים פוסלין על ידיו,
4	אלא שהוא פוסל תחילה	אלא שהוא פוסל תחילה	אלא שהוא פוסל תחילה
5	והאחין פוסלין תחילה וסוף.	והאחין פוסלין תחילה וסוף	והאחין פוסלין תחילה וסוף.
6	באו עליה אחין ועשו בה	באו עליה אחין ועשו בה	באו עליה אחים ועשו בה
7	מאמר נתנו גט או חלצו,	מאמר נתנו גט או חלצו,	מאמר נתנו גט או חלצו,
8	פסלו על ידיו.	פסלו על ידיו.	פסלו על ידיו.
9	(י'ה'י ¹¹) [י'ד ⁸ כיצד:]	(י'ד' כיצד:	י'ד' כיצד:
10	בן תשע שנים ויום אחד	בן תשע שנים ויום אחד	בן תשע שנים ויום אחד
11	שבא על יבמתו,	שבא על יבמתו,	שבא על יבמתו,
12	נ ⁸ ופסל על ידי אחים.	פסל על ידי אחין.	פסל על ידי אחים.
13	באו עליה אחים עשו בה	באו עליה אחין ועשו בה	באו עליה אחים ועשו בה
14	מאמר נתנו גט או חלצו,	מאמר נתנו גט או חלצו,	מאמר נתנו גט או חלצו,
15	פסלו על ידיו.	פסלו על ידיו.	פסלו על ידיו.
16	ט'ו' בן תשע שנים ויום אחד	י'ה' בן תשע שנים ויום אחד	ט'ו' בן תשע שנים ויום אחד
17	שבא על יבמתו (ואחר כך ¹²),	שבא על יבמתו,	שבא על יבמתו,
18	ואחר כך באו.) (אחיו שהוא	ואחר כך באו.) (אחיו שהוא	ואחר כך בא אחיו שהוא
19	בן תשע שנים ויום אחד	בן תשע שנים ויום אחד	בן תשע שנים ויום אחד
20	עליה, פסל על ידיו.	עליה, פסל על ידיו.	עליה, פסל על ידיו.
21	ר' שמעון או': לא פסל.	ר' שמעון או': לא פסל.	ר' שמעון אומ': לא פסל.

ביאור הנתונים

א. בטור האמצעי שבסינופסיס רואים כי הסופר דילג מחמת הדומות מ"על ידי אחין" שבשורה 2 עד "על ידי אחין" שבשורה 12. עקב הדילוג נשמטו המילים שמשורה 3

9. נוסח הסופר – בגופן רגיל; התוספות – בגופן מודגש; מספרי ההלכות שבכתב היד – בגופן דק; מגיה⁸ הינו הנקדן; מגיה² מאוחר מהנקדן; סימני ההתקנה כמקובל. לצורך הבהרת הדברים נוספו סימני פיסוק וחלוקה בין המשניות. בקו תחתון סומנו הדומות.
10. נוסח כעין זה נמצא גם בכתבי היד האחרים ובדפוסים, למעט שינויי נוסח נקודתיים אשר אין מקומם במאמר זה.
11. לפי ניתוח הנתונים שבסינופסיס ולפי מקום טעותו של הסופר, יש להניח שכך יש לשחזר את סימן ההלכה אשר מחק הנקדן באופן המקשה מאוד את זיהוי השרידים.
12. הנקדן כתב מילים אלו אך לא ניקדן, ונראה שכתבן רק כסימן המראה היכן צריך להמשיך לקרוא בגוף הטקסט.

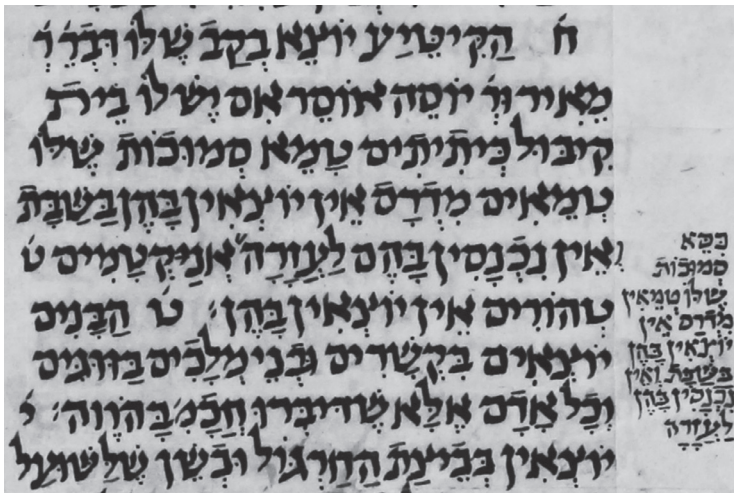
עד שורה 12, ואבדו המשמעות והמבנה המקורי של המשנה מן החלק שבין שורה 1 לשורה 16 (משניות יג–יד). לעומת זאת, החלק שמשורה 16 עד שורה 21 (משנה יח/טו) נשאר תקין לחלוטין.

ב. בטור הימני שבסינופסיס רואים כי מגיה א, הנקדן,¹³ לא שם לב לדילוג הנ"ל וסבר שהסופר דילג, מחמת הדומות, מן "שבא על יבמתו" שבשורה 11 עד "שבא על יבמתו" שבשורה 17.¹⁴ הבנתו המוטעית של מגיה א בדבר מקום הדילוג שהשתבש בו הסופר גררה שיבושים חמורים: (א) הוא לא השלים כלל את ההשמטה של שורות 3–5; (ב) הוא לא מחק את המשפט הכלוא והכפול שנשאר בשורות 6–8. מלבד זאת, מכיוון שהשלים שלא במקום הנכון, היה עליו למחוק את סימן ההלכה י"ח שכתב הסופר ולהחליפו בסימן ההלכה י"ד וגם להוסיף בהמשך סימן הלכה ט"ו. אילו שם לב להשמטה המקורית של הסופר היה רואה שסימן ההלכה י"ח נמצא בדיוק במקום הנכון, ורק סימן ההלכה י"ד נשמט עם הקטע שהסופר השמיט.

ג. מגיה ב תיקן את השיבוש הראשון – הוא השלים את ההשמטה של שורות 3–5, אך לא מחק את המשפט הכלוא והכפול שנשאר בשורות 6–8. לפיכך נראה שגם מגיה ב לא ירד לשורש טעותו של הנקדן.

כעת אביא דוגמה נוספת שכבר עסקו בעניינה, אך נראה שמי שעסק בה לא פיענח את שורש הבעיה.

דוגמה ב: שבת ו, ח

13. על פי בריאשר, מבוא, עמ' ח ("קרוב לוודאי"); גולדברג, אהלות, עמ' כא; גולדברג, שבת, עמ' מ.

14. ניתן לראות בתצלום כתב היד שמגיה א סימן v לציון מקום ההשלמה לאחר המילה יבמתו.

סינופסיס¹⁵

#	קאופמן בתיקון מוטעה של המגיה בסימון מקום הדילוג המוטעה	קאופמן מתוקן כראוי בסימון מקום הדילוג המקורי	פרמה דה רוסי 138 ¹⁶
1	ח' הקיטע יוצא בקב שלו,	ח' הקיטע יוצא בקב שלו,	ח' הקיטע יוצא בקב שלו,
2	דבר' ר' מאיר.	דבר' ר' מאיר.	דב' ר' יוסה. ¹⁷
3	ור' יוסה אוסר.	ור' יוסה אוסר.	ר' מאיר אוסר.
4	אם יש לו בית קיבול	אם יש לו בית קיבול	אם יש לו בית קיבול
5	כיתיתם, טמא.	כיתיתם, טמא.	כיתיתם, טמא.
6	סמוכות שלו טמאים מדרס,	סמוכות שלו טמאים מדרס,	סמוכות שלו טמאים מדרס,
7	אין יוצאין בהן בשבת,	י' יוצאין בהן בשבת,	יוצאים בהן בשבת,
8	ו[אין נכנסין בהם לעזרה].	ונכנסין בהם בעזרה.	ונכנסים בהן בעזרה.
9	אכסא	כסא	כסא ¹⁸
10	סמוכות שלו טמאין מדרס,	סמוכות שלו טמאים מדרס	סמוכות שלו טמאים מדרס,
11	אין יוצאין בהן בשבת,	אין יוצאין בהן בשבת,	אין יוצאין בהן בשבת,
12	ואין נכנסין בהן לעזרה].	ו[אין נכנסין בהם לעזרה].	ואין נכנסים בהן לעזרה.
13	אנ(י)קטמים טהורים.	אנ(י)קטמים טהורים.	אנקטמים טהורין.
14	אין יוצאין בהן.	אין יוצאין בהן.	אין יוצאין בהן.

ביאור הנתונים

א. בטור האמצעי שבסינופסיס רואים כי הסופר דילג, מחמת הדומות, מן "סמוכות שלו טמאים מדרס" שבשורה 6 עד "סמוכות שלו טמאים מדרס" שבשורה 10. עקב הדילוג נשמטו המילים שמשורה 7 עד שורה 10, ולפיכך עניין הכיסא והסמוכות שלו נשמט לחלוטין מנוסח המשנה. נוסף על כך נשארה במשנה הלכה שאינה נכונה ואינה קיימת לפנינו בשום עד נוסח, ולפיה אין יוצאין בסמוכות הקיטע/הקב בשבת, ואין נכנסין בהן לעזרה.

ב. בטור הימני שבסינופסיס רואים כי המגיה, שהוא הנקדן, לא שם לב לדילוג הנ"ל, וסבר שהסופר דילג בטעות, מחמת הדומות, מ"ו[אין נכנסין בהם לעזרה] שבשורה 8 עד "ואין נכנסין בהן לעזרה" שבשורה 12. ¹⁹ עקב הבנתו המוטעית של המגיה בדבר

15. לצורך הבהרת הדברים נוספה חלוקה בין הדינים השונים שבמשנה.

16. ראה הערה 10 לעיל.

17. אין כאן המקום להאריך בעניין חילופי הנוסח יוסה/מאיר. שני הנוסחים מופיעים בכתבי יד; ראה אפשטיין, מבוא, עמ' 194.

18. בכתבי יד מדויקים בדרך כלל מדובר בסמוכות הכיסא ("כסא – סמוכות שלו"), ולא כפי שמופיע בדפוסים "כסא וסמוכות שלו", וכבר עמד על כך גולדברג בפירושו למשנתנו.

19. בהעתק כתב היד רואים שהמגיה סימן v לציון מקום ההשלמה לאחר המילה לעזרה.

מקום הדילוג שהשתבש בו הסופר, הוא לא שם לב שלאחר השלמתו נשארה במשנה בשורות 7–8 הלכה שאינה נכונה כלל, וכאמור אינה קיימת בשום עד נוסח. ג. יודגש כי זה הנוסח ברישה על פי כל כתבי היד ונוסחי המשנה המצויים בידינו: **"יוצאין בהן [בסמוכות הקיטע/הקב] בשבת ונכנסין בהן [בסמוכות הקיטע/הקב] לעזרה"**. ועוד זאת – גם התלמוד הירושלמי גרס ברישה **"יוצאין בהן בשבת ונכנסין בהן בעזרה"**, כפי שנכתב במפורש בתלמוד הירושלמי: **"קשייתה על דמתני: 'סמוכות שלו טמאין מדרס, יוצאין בהן בשבת ונכנסין בהן בעזרה'."**²⁰

דיון

אפשטיין²¹ מנסה להצדיק לפחות באופן חלקי את הנוסח שנשאר בכתב היד לאחר הגהת המגיה: **"אין יוצאין בהן בשבת ונכנסין בהן לעזרה"**. יש להניח שהסיבה לניסיון ההצדקה היא שטעותו של המגיה נשמטה מעיניו. הצדקתו של אפשטיין מתבססת על התלמוד הבבלי:

"כסא סמוכות שלו" וכו'. תאני תנא קמיה דר' יוחנן: נכנסין בהן לעזרה. אמ' ליה: אני שונה "אשה חולצת בו", ואת אמרת נכנסין בהן לעזרה?! תני – "אין נכנסין בהן לעזרה!"²²

אם כן לפני רבי יוחנן עמד הנוסח **"נכנסין בהן לעזרה"**, ורבי יוחנן מתקן את נוסח המשנה ל**"אין נכנסין בהן לעזרה"**, וזה מתאים לנוסח שנשאר לפנינו בכתב היד לאחר הגהת המגיה. אומנם יש להעיר על דבריו של אפשטיין: א. אפשטיין מודה שבעניין היציאה בשבת גם רבי יוחנן גורס **"יוצאין בהן בשבת"**. אם כן הנוסח שלפיו **אין יוצאין בסמוכות הקיטע/הקב בשבת** אינו מוזכר גם בתלמוד הבבלי, ואין לו כל עדות.

ב. יש מקום לדיון רחב בשאלה אם רבי יוחנן מדבר על הרישה העוסקת בסמוכות הקיטע/הקב כדברי אפשטיין או שרבי יוחנן מדבר על הסיפה העוסקת בסמוכות הכיסא. אפשטיין סבר כי חייב להיות שרבי יוחנן מדבר על הרישה של המשנה העוסקת בסמוכות הקיטע/הקב ונימק: **"ב'כסא סמוכות' הרי אי אפשר לחלוץ כלל"** (ואם כן לא ייתכן שדברי רבי יוחנן מוסבים על הסיפה העוסקת ב**"כסא סמוכות"**). וזאת אף שהוא ידע שהקטע **"תני תנא קמיה דרבי יוחנן"** מופיע בדפוסים לאחר הפתח **"טמאין מדרס, אין יוצאין בהן בשבת ואין נכנסין בהן לעזרה"**, שזהו ציטוט מן הסיפה העוסקת בסמוכות הכיסא. ועוד ידע אפשטיין שבכתב יד מינכן²³ הקטע **"תני תנא קמיה דרבי יוחנן"** מופיע במפורש לאחר המילים **"כסא וסמוכות"**. אם

20. שבת ו, ח (ע"ג), על פי נוסח כ"י לידן (הוספתי סימני פיסוק); וראה ירושלמי, אקדמיה, עמ' 399, שו' 31–32.

21. אפשטיין, מבוא, עמ' 184.

22. שבת סו ע"ב, על פי נוסח כ"י אוקספורד 366; נוספו סימני פיסוק.

23. וכן מופיע בכתבי יד נוספים.

רבי יוחנן מדבר על הסיפה העוסקת בסמוכות הכיסא אין כל ראייה שהיה מי שגרס ברישה "אין נכנסין בהן לעזרה".

ג. באופן כללי קשה לקבל את הסברו של אפשטיין מפני שאף אם רבי יוחנן גרס ברישה "אין נכנסין בהן לעזרה", לא מצאנו גרסה זו בשום כתב יד של המשנה. נראה שגולדברג בביאורו למשנה זו הרגיש בקשיים הרבים שבדברי אפשטיין ולכן לא הביא בפירושו את דבריו. במקום זאת כתב גולדברג כך:

"סמוכות שלו טמאין מדרס, יוצאים בהן בשבת ונכנסים בהן לעזרה". כך בכל הנוסחאות. בכ"ק דילג הסופר בגלל התיבות הדומות מעניין סמוכות לעניין כסא סמוכות. מי שהשלים בגיליון כתב היד את הקטע של כסא סמוכות, שכח למחוק את ה"אין" מן הבכא של סמוכות (אולם דעה אחרת להרי"ן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 284).²⁴

מחד גיסא נראה שגולדברג שם לב שהשמטתו המקורית של הסופר היא "סמוכות-סמוכות", שהרי גולדברג הרגיש את המילים **סמוכות וכסא סמוכות**. מאידך גיסא ייתכן שגולדברג לא שם לב שהמגיה לא זיהה את מקום ההשמטה המקורי, שאילולא כן לא היה כותב שהמגיה "שכח למחוק את המילה 'אין' מן הבכא של סמוכות", והיה עליו לפרש שמכיוון שהמגיה השלים במקום הלא-נכון, הוא לא נתן דעתו שנשאר למעלה אין שאינו נכון. יתר על כן, אילו היה המגיה משלים במקום הנכון הוא לא היה צריך למחוק את המילה אין, שהרי היא נכתבה במקום הנכון, אלא שהושמט הקטע שלפניה.

לסיכום, בכתב יד קאופמן למשנה רווחות השמטות שמחמת הדומות, ולפעמים הן הושלמו בידי מגיה כתב היד.²⁵ העיון בשתי דוגמאות של השלמות לקויות העלה כי הן נבעו מחוסר הבחנה במקומן הנכון של ההשמטות.²⁶

קיצורים

אפשטיין, מבוא = י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח
בר-אשר, מחקרים = מ' בר-אשר, מחקרים בלשון חכמים, א, ירושלים תשס"ט
בר-אשר, מבוא = מ' בר-אשר, "עם הופעת המהדורה הזאת", המשנה לפי כתב יד קאופמן, ירושלים תשע"ז, עמ' ז-יב

24. גולדברג, שבת, עמ' 119.

25. כאמור מגיה כתב היד השלימו רק חלק מן ההשמטות. רק לאחר השלמת יתר ההשמטות יהיה אפשר לנתח את כולן, להעריך את היקף התופעה ולבחון את ההשמטות שתוקנו לעומת אלו שלא תוקנו.

26. לאחר שמאמר זה נמסר לפרסום ראיתי שרוזנטל עסק בדוגמה סבוכה של השלמה לקוייה. ראה רוזנטל, עבודה זרה, עמ' 107-112 ("על מקוריותו של כ"י קאופמן").

גולדברג, אהלות = א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת אהלות, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשט"ו

גולדברג, שבת = א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, ירושלים תשל"ו
 גולדברג, עירובין = א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו
 ירושלמי, אקדמיה = תלמוד ירושלמי, יוצא לאור על פי כתב יד סקליגר 3 (Or. 4720)
 שבספריית האוניברסיטה של לידן עם השלמות ותיקונים, מהדורת האקדמיה
 ללשון העברית, ירושלים תשס"א

רוזנטל, עבודה זרה = ד' רוזנטל, משנת עבודה זרה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה
 העברית בירושלים, תשמ"א

Summaries

Simcha Gershon Bohrer

Erroneous Corrections in the Glosses of MS Kaufmann of the Mishnah

Among the manuscripts of the Mishnah, scholars and researchers identify the manuscript known as MS Kaufmann (Budapest A50) as the most trustworthy. Two main hands are reflected in most of this manuscript: that of the scribe who penned the text, and that of the vocalizer. In addition to vocalizing the manuscript, in many places the latter also edited and corrected the text, and he is the first and foremost proofreader of the manuscript. In addition, later proofreaders also edited and corrected the manuscript in various places.

Because the scribe who wrote the text stumbled on many occasions, omitting text and skipping to a similar word, the various proofreaders of MS Kaufmann, primarily the vocalizer, tried, among their other corrections, to restore the missing text; nevertheless, many omissions went unnoticed. In addition, the proofreaders did not always pay attention to the exact place where parablepsis caused the scribe to skip and they incorrectly inserted the missing text, creating a mistake rather than a correction. This article focuses on two such examples, showing how failure to pay attention to the location of the scribe's mistake caused a flawed correction and also how omissions can be completed properly and accurately after analyzing the scribe's mistake and identifying its cause. The first example treats Yebamot 10:6–7; the second Shabbat 6:8.

Due to the great importance of actually seeing the evidence, an image of each section from the manuscript is provided. A synopsis is then offered, in which the inaccurate passage in MS Kaufmann is juxtaposed to an accurate passage from MS Parma de Rossi 138. After each synopsis, the data are explained.